

HÖTE ZALI

Nəsr guşası

Ernest HEMINGWAY

Böyük Amerika yazıçısı Ernest Miller Hemingway (Ernest Miller Hemingway) 1899-cu ilin 21 iyulunda ABŞ-ın İllinoys ştatında hakim ailəsində dünyaya gəlib. XX əsr ədəbiyyatına ən çox təsir göstərmiş yazıçılardan sayılır. "Əlvəda, silah", "Əcəl zəngi", "Ya var, ya yox", "Afrikanın yaşıl tapalari" kimi romanları ilə yanaşı, "Kilimancaro qarları", "Frensis Makomberin uzun sürməyən xoşbəxtliyi" kimi hekayələri də dünyada məşhurdur. Bunlardan başqa, "Bizim günlərdə" (1925) və "Qadınısız kişilər" (1927) adlı iki hekayə toplusu da var.

"Qoca və dəniz" (1952) povesti nəşr olunandan iki il sonra – 1954-cü ildə İsveç Kral Akademiyası Hemingwayi ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görüb. Uzun müddət dərin depressiyadan əziyyət çəkən yazıçı 1961-ci ilin 21 iyununda tüfəngdən atəş açmaqla özünə qəsd eləyib.

Təqdim etdiyimiz yazı Hemingway hekayəçiliyinin zirvəsi sayılır.

Kilimancaro qarları hekayə

Kilimancaro – 19 710 fut hündürlükdə yerləşən, əbədi qarlarla örtülü uca dağ silsiləsi, Afrikanın ən yüksək nöqtəsidir. Masai qəbiləsinin sakinləri onu "Allahların evi" anlamını verən "Nqaye-Nqaya"nın qərb zirvəsi adlandırırlar. Zirvənin ən yüksək nöqtəsində soyuqdan donub qaxaca dönmüş bəbir cəsədi var. Nə idi bəbiri belə bir yüksəkliyə çəkib gətirən, burada nə lazım olmuşdu ona, – burasını heç kəs izah edə bilmir.

– Ən qəribəsi budur ki, mən bir tikə də ağır hiss etmirəm, – o dedi. – Bunun başlanmasını elə yalnız bu cür bilirlər.

– Yəni heç ağrıtmır?

– Heç bir damcı da. Amma iy var. Bilirəm ki, xoşagəlməli şey deyil, görək başlaşılasan.

– Bədsi. Sən Allah, bədsi.

– Sən bir onlara bax. Maraqlıdır, görəsən, onları bura dartıb gətirən nədir, hə? Bu həngəmə, yoxsa iy?

Onun çarpayısı küsdüm ağaclarının kölgəliyində idi və uzandığı yerdən uzaqlara – gözqamaşdırıcı gün işığının yayıldığı dərəyə baxanda yerdə ayaqlarını gen qoyub oturmuş üç dənə nataraz quş gördü, hələ neçəsi də göydə qanad çala-çala dövrə vururdu və onların iri-iri kölgələri torpağın üstündə sürətlə o tərəf-bu tərəfə qaçırdı.

– Bu quşlar bizim yük maşınımız xarab olan gündən buralarda vurmuxmağa başlayıblar, – o dedi. – Bu gün də ilk dəfədir ki, yerə qonublar. Əvvəl mən onlara diqqətli göz qoyurdum, fikirləşirdim ki, bərdən hansısa hekayəyə dürtəsi olaram. Amma indi hətta bu bərdə düşünməyin özü belə gülməlidir.

– Belə danışma, lazım deyil, – qadın onun sözünü kəsdi.

– Elə-bələ deyirəm. Bilirsən, adam danışanda bir az yüngülləşir. Özü də mən heç də sənin qanını qaraltmaq istəmirəm.

– Sən çox yaxşı bilirsən ki, məsələ qətiyyətlə bəndə deyil, – qadın dedi. – Məni əsəbiləşdirən yalnız odur ki, mən öz köməkçilikliyimi hiss edirəm. Biz özümüzü ələ almalyıq və təyyarənin gölməsini gözləməliyik.

– Ya da gölməməsin.

– Yaxşı, onda de görək, mən neyləyim? Yəni, doğrudanmı, mən heç cürə kömək edə bilmərəm?

– Sən mənim ayağımı kəsə bilərsən, bəlkə onda yuxarı durmazsən. Amma heç inanmıram. Ya da məni güllələyə bilərsən. Axı sən indi sorrast atıcısan. Sənə atmağı öyrətmişəm, elə deyil?

– Bu cür danışma, lazım deyil. Bəlkə sənə bir şey oxuyum?

– Nə oxuyacaqsan?

– Oxumadıqlarımızdan birini oxuyum, istəyirsən?

– Yox, qulaq asa bilməz. Yaxşı danışmaqdır. Biz didişirik, onda vaxt da tez gedir.

– Mən didişib eləmirəm, səninlə öcəşmək də istəmirəm. Gəl daha öcəşməyə. Lap əsəblərim tarım çəkilsə də. Bəlkə bu gün dalımızca yük maşını göndərələr. Ola bilsin, toyuğ da gəldi.

– Mən yerimdən tərpənmək fikrində deyiləm. Nə mənası var axı? Hə, yalnız sənə görə, sən özünü rahat hiss edəsən deyə.

– Bu, qorxaqlıqdır.

– Niyə qoymursan ki, adam rahat olsun, görək elə hökmən dava salasan?

Bax indi mənə qorxaq deməyindən nə xeyir var?

– Sən ölməyəcəksən.

– Bədsi gic-gic danışdın. Mən ölürəm. İnanmırsan, bax o murdarlardan soruş, – o, boynunun pırpız lələkləri arasından başını çıxarıb irəli uzatmış bayaqki üç heyvərə quşun olduğu yərə baxdı. Dördüncü quş da yərə qondu, caynaqlarını torpağa basa-basa o birlərin yanına tələsdi.

– Onlardan elə hər dayanacaqda doludur, sadəcə, adam fikir vermirdəyən gözə sataşmırlar. Əgər sən özün təslim olmasan, ölməzsən!

– Bunu harda oxumusan belə? Aman Allah, sən nə qədər səfəhsənmiş!

– Onda başqası barədə fikirləş.

– Yox bir! – o dedi. – Bu məşğuliyyət məni boğaza yığıb.

O, başını bəlişin üzərində geri atıb bir neçə dəqiqəni kırımışca uzandı, bürküdən qarşalanmış havaya, aralıda göyərən kolluğun yaşıl uclarına baxdı. Gözlərini zillədiyi sarımtıl fonda ağ yunlu bapbalaca quzular gəzişirdi, bir az uzaqda, yaşıl kolluqların dövrəsində isə ağappaq zəbr sürüsü vardı. Düşərgə üçün yer çox uğurlu seçilmişdi – təpənin ətəyindəki gövdəli ağacların altında yaxşı içməli su, icicə addımlıqda isə üzərində səhərlər kökləklərin uçmuş suyu qurumuş bulaq vardı.

– İstəyirsən sənə bir şey oxuyum? – çarpayının böyründə, qatlama parusini stulda oturmuş qadın bir də soruşdu. – Görürsən, meh də əsməyə başladı.

– Yox, sağ ol.

– Bəlkə tezliklə yük maşını da gəldi.

– Onun gəlib-gəlməməsi məni qətiyyətlə maraqlandırmır.

– Məni isə maraqlandırır.

– Bizdə elə həmişə belə olub: səni maraqlandıran şey məni maraqlandırmayıb.

– Yox, Harri, həmişə belə olmayıb.

– İçmək pis olmazdı.

– İçki sənə ziyandır. Bledkə deyilir – içkidən imtina etməli. Sənə içmək olmaz.

– Molo! – o çiğirdi.

– Hə, bvana.

– Mənə sodalı viski gətir.

– Hə, bvana.

– Sənə içmək olmaz, – qadın dediyini təkrar elədi. – Sən təslim olursan, bayaq da elə bunu deyirdim. Axı orda aydınca deyilir ki, içki ziyandır. Mən də bilirəm ki, sənə içki ziyandır.

– Yox, – o dedi. – İçkinin mənə xeyri var.

Hə, deməli, indi daha heç nə eləyə bilməzsən, o düşündü. Demək, indi o daha heç nəyi axıra çatdırmayacaq. Demək, bütün bunlar hamısı gör nə ilə sona yetirmiş – viskiyə görə deyişməklə. Sağ ayağında qanqrena başlayan vaxtdan ağırın səngimişdi, ağır ilə bərabər qorxu da çəkilib getmişdi və indi o, yalnız nəhayətə yorğunluq, bir də sonun belə olacağına görə qoraz duyurdu. Yaxınlaşan şey onda zərrəcə maraqlı hissi doğumurdu. Bu, onu uzun illər ərzində izləmişdi, amma indi onun artıq heç bir mənası yox idi. Qorubəsi də odur ki, hər şeyi, hər şeyi məhz yorğunluq bu cür yüngülləşdirir.

İndi o, əvvəllər günü-günə satıb vaxtını uzatdığı, necə lazımdırsa, məhz o cür yazmaqdan ötrü tam öyrəncəyə qədər həmişə gələcək üçün qoruyub saxladığı həmin şeylər barədə daha heç zaman yazmayacaqdı. Neynək, belədə ən azından məğlubiyyətlə uğramaz. Həm də, kim bilir, bəlkə lap yazsaydı da, heç nə almıyacaqdı və bəlkə elə bu səbəbdən vaxtı uzadıb, yazmağa heç cür girişmiş, öz niyyətini sonraya saxlayırdı. İndi əsl həqiqəti bilmək də daha heç zaman mümkün olmayacaqdı.

Henri Kinqin "Kilimancaro qarları" filmindən (1952) kadr

– Bura gəlmək lazım deyildi, – qadın onun əlindəki stəkana baxıb dodağıni dişlədi. – Parisdə belo bir iş sənin başına ömründə gəlməzdi. Sən həmişə deyirdin ki, Parisi sevirsan. Görək Parisdə qalaydıq, ya da bir başqa yera gedəydik. Hara istəsən, gedədim. Axı sənə deyirdim, deyirdim ki, sən hara istəsən, mən də ora getməyə hazırım. Xətrindən ov keçirdisə, biz Macarıstana gedə bilərdik, orda hər şey də qulluğumuzda olardı.

– Bütün günəhlar sənin o murdar pullarındanadır.

– Haqız danışırsan, – qadın dedi. – O pullar mənimki olduğu qədər də səninkidir. Mən hər şeyi atıb sənə dalınca gedirdim, hara istəyirdinsə gedirdim, nə üryanəndən keçirdisə edirdim. Amma bura gəlmək lazım deyildi.

– Sən axı deyirdin ki, buralar xoşuna gəlir.

– Hə, amma bunu sən sağlaml olanda deyirdim. İndi isə bura dözülməzdir. Başa düşürəm ki, sənənin ayağın niyə ağrımalıdır. Axı biz neyləmişik, nə günah işləmişik?

– Mənəim günahım budur ki, qabaqca dizimdəki yaraya yod sürtüb yandırmağı yaddan çıxartdım, sonra, ümumiyyətlə, bu barədə düşünmədim, o səbəbdən ki, indiyəcən heç bir infeksiya qır-saqız olub yaxamdan yapışmıladı. Ayağım zoqludamağa başlayanda mən yaracağızı karbol turşusu məhlulu ilə yüngülcə islatdım, çünki olanımız bu idi; çünki bizim başqa dezinfeksiya vasitəmi zalmamışdı. Hə, bundan da xırda damarların yolu tutuldu, qanqrena başladı.

– O, qadının üzünə baxdı. – Daha nə qaldı?

– Mən onu demirəm.

– Əgər biz hansısa başdanxarab yerlini yox, özümüzə xalis sürücü tutsaydıq, mühürükün yağına da baxardı, qədərinə də yoxlayardı, maşının podşipnikləri də yannmazdı.

– Mən onu demirəm.

– Əgər sən öz curlarından, bütün o Uestberidəki, Saratogidəki, Palm-Biçdəki yığnaqdan ayrılmasaydın və mənəim üstümə qaçmasaydın...

– Bu, insafsızlıqdır. Axı mən sənə sevirdim. Elə ində də sevirəm. Həmişə də sevməyəm. Bəyənən sən mənə sevmirsən?

– Yox. Mənə, yox. Dəyəsən, mən sənə heç vaxt sevməmişəm.

– Harri, sən nə danışırsan, Harri? Sənənin ağlın qaçıb.

– Qaçmayıb. Heç istəsən də qaçmaz.

– İçmə o viskini, – qadın dedi. – Rica edirmən sənəndən, içmə. Biz gücümüzə çatan hər bir şeyi ələməliyik.

– Sən elə, – o dedi. – Mənsə yorulmuşam.

İndi o, gözləri qarşısında canlanan Karaqaç vəğzalını görürdü.

Onda, qoşunların geri çəkilməsindən sonra o, əsgər heybəsi də çiyində, Frakiyadan gedirdi və eləcə dayanıb Simplon-Oriyent ekspresinin fənarına, gur işığın zülmət qarantılığı necə yarib keçməsinə baxırdı. Bax bunu da, elə səhər yeməyi barədə olanı da, pəncərədən Bolqarıstan dağlarının qarına necə baxmalarını da ehtiyat kimi sonraya saxlamışdı; hələ Nansenov missiyasının kitabəsi şefdən onu da soruşmuşdu ki, yəni bu, doğrudanmı, qardır, qoca da

dağlara nəzər salıb demişdi: yox, qar deyil bu, hələ tezdır, qar yağın vaxta çox var hələ. Katiba də üzünü o biri qızlara tutub təkrar eləmişdi: eşitdimiz? Qar deyil bu. Qızlar da xorla demişdilər: qar deyil bu, biz səhv eləmişik. Amma bu, qar idi, özü də lap xalisdən və əhalinin dəyişdirilməsi başlananda şef o dağlara xeyli adam göndərdi, onlar da dərən qar yağınından keçməyə məruz qaldılar və həmin qış hamısı qırıldı, bircəciyi də salamət qıxmadı.

Həmin il Milad bayramında Hauertalda da qar yağdı. Hə, qar yağdırdı və onlar qaşından qayırılma kvadrat sobası otəgin tən yarısını tutan taxta evdə yaşayıv. fıstıq yarpaqlarından doldurulma döşəklərdə yatırdılar. Onda qar üzərində qanlı üz sala-sala evə bir fərarı gəlib çıxmışdı, demişdi ki, bas onu təqib edirlər və onlar da fərarinə yun corab vermişdilər, qar qanlı ləpirlərin üstünə örtənəcən jandarmaları söhbətə tutub onların başını qatmışdılar.

Miladın ilk günü Şrnsda qar elə parıldayırdı ki, Wein-stubenin¹ pəncərəsindən yola baxanda, kilsə qulluğundakı işindən çıxıb evlərinə dağılışan camaata tamaşa ələyində parılısı adamın gözələrini qamaşdırıb əməlli-başlı ağrıdı. Elə oradaca, Şrnsda onlar ayaq xizəklerini çiyinlərindən asıb çay uzunu, atəyində şam məşəliyinə ucaldıqı diğ dağların böyründən adlayıb kizşələrin yaprəxdirdiği yollarla piyada üzəiyuxarı qalxardılar; Madlener-Haus kizşələrində buz yola çatanda xizəkləri ayaqlarına keçirib, olmanın ləzzətlə üzəyağı sürü-şərdilər; qar şəkər şirəsi kimi hamar, ovuntu kimi yüngül olurdu və o, eynən qış kimi, sürətlə əsağı düşən ağır daş sayəğı bu qiyamət uçşun yüngüllüyündən doğan səssizliyi xatırlayırdı.

Qasıvğanın şiddətlənməsi ucbatından tam bir həftəni Madlener-Hausda ilişib qaldılar, tüstülənən fənarın işığında kart oynadılar, ortaya qoyulan pulun məbləği də herr Lensin uduzduqlarına mütənəşib şəkildə artır, elə hey artırdı. Axırda o, hər şeyini uduzdu – əvvəl kizşə məktəbinə bir mövsümlük gəlirini, sonra da özünün bütün ehtiyatını. Onu lap canlı adam kimi görürdü – budur, sıvrıburun herr Lens masa üzərindən kartı götürür və “Sans voir”² gediş edir. Hə, onda bütün günü kartla keçirirdilər, oyun bütün sutka ərzində davam edirdi. Qar yağdırdı – oynayırdılar. Çovğun ara verirdi – oynayırdılar. O, bütün həyatı boyu karta nə qədər vaxtının sarf olunması barədə fikirləşdi.

Amma nə bu haqda, nə də dərənə o üzündəki dağların aşkarca görsənməyə başladığı soyuq, aydın milad günü barədə birca satır da yazmadı; həmin dərrə ki, Barker onun üzərindən cəbhə xəttini uçub keçmişdi, mövqələrini tərk edib evlərinə gedən avstriyalı zabitlərin qatarını bombalamışdı, dəryəyə səpələnib hərsəsi bir tərəfə üz tutan, hara gəldi qaçsın adamları pulemyot atəşinə tutmuşdu. O, Barkerin sonra zabıt məkənasına nə təhər girdiyini və bu barədə necə danışdığını yadına saldı; xatırladı ki, qəşildən araya sükut çökmüşdü və kimsə demirdi: “Vəhşi, əclaf köpəkoğlu”. Onların o vaxt qırdıqları avstriyalılar eynən sonralar onun xizəklə yol getdiyi adamlardan idi. Yox, eynən o cür deyildilər. Xizəklə yanaşı yeridiyi Hans bütün o ili yeger alayında qulluq

¹Kiçik məməkxana (almanca)

²Xala baxmadan edilən gediş (fransızca).

eləmişdi və dovsən balaca taxta zavodunu güdərək onlar Pasubio dö-yüşlərindən, Petrika və Asalon civarındakı həmlələrdən bəs deyincə da-nışmış-dılar. Di gal ki, bu barədə birçə sətir də yazmadı. Heç Monte-Kornodan da yazmadı, Syete-Komunadan da, Arsiyerodan da bir kəlmə yazmadı.

Arİberqədə və Forarlerqədə neçə qış yaşamışdı?! Düz dörd qış və burasını fikirləndirəndə o, Bludensə hədiyyə almağa getdikləri vaxt gördüyü tülküsatən ki-şini, albali tumlarının tamını verən qiyamət kirşi, xarlanmış qarın üstünə ovun-tu kimi sapılmış narın qarın kələkdə necə sovrulmasını, sərt enişin öntündəki axırncı döngədə "Hey-hey, bizim Rolli" mahnisini çığırub, sonra da heç yana burulmadan sürətlə birbaşa uziyaşığı şığımalarını, üç dəfə təkən vurmaqla ba-ğın içindən, sonra xəndəyin üstündən, onun arından da mehmanxana arxasında-ki buz bağlanmış yoldan nə təhər ötib keçdiklərini xatırladı; taxta hasara çatan-da sürəti gücləndirməkdən ötrü ayağıni kirşədən çıxarıb təkən verirsən, orada, pəncərəsindən işıq süzülən və təzə çıxarın iyi gələn tüstülü otaqdan işə akkar-deonun sasi eşidilir.

– Parisdə biz harda qalmışdıq? – indi o burda, Afrikada, uzandıqı çarpayının böyründə, qatlama stulda oturmuş qadından soruşdu.

– "Kriyon" otelində. Özün ki bilirən.

– Mən bunu niyə bilməliyəm ki?

– Biz elə həmişə orda qalırıdıq.

– Yox, həmişə yox.

– Həmişə orda qalırıdıq, bir də Sen-Jermenə bitişik "Dördüncü Henrix pavilyonu"nda. Sən deyirdin ki, bu yerləri sevirsən.

– Sevgi peyin topasıdır, – Harri dedi, – mən də onun üstünə dirmaşib banlayan bir xoruz.

– Əgər sən, həqiqətən, ölürsənsə, görək elə hökmən özündən sonra qalan hər şeyin axırına çıxasan? Yəni sən, doğrudan, hər şeyi özünə aparmaq istəyirsən? Yəni sən hökmən atını da, arvadını da öldürməlisən? Öz yəhərini, öz silahını yandırıb ölməlisən?

– Ha, – o dedi, – Mənim silahım sənin o lənətə gəlmiş pulların idi; mən o pulların havasına yəhər üstə oturmuşdum.

– Bədi.

– Yaxşı. Bir də demərəm. Mən səni incitmək istəmirəm.

– Çox gec ayılmışan.

– Yaxşı. Onda incidəcəm. Belə də şən keçir. Səninlə eləməyi xoşladığım o yeganə işi görmək indi mənimçün əlçatmazdır.

– Yox, düz danışmırsan. Sən başqa çox şeyləri də xoşlayırdın, mən də sənə üroyindən keçənlərin hamısını eləyirdim.

– Sən Allah, yığışdır bu qürrolənməyi.

O, qadına baxdı və gördü ki, ağlayır.

– Qulaq as, – dedi, – sən elə bilirən bu mənim üroyimcədir? Heç özüm də baş açmıram ki, niyə belə eləyirəm. Öldürsən ki, hələ ölmədiyini, yaşadığını hiss edəsən, bu, yəqin ki, belədir. Biz söhbətə başlayanda hər şey yaxşı idi.

Bilmirdim bunun axırını nəylə qurtaracaq, indi isə ağılim çəşib, başlamışam səni incitməyə. Sən mənə fikir vermə, canım-gözüm, mən səni sevirəm. Özün də bilirən ki, sevirəm. Heç kəsi səni sevdiyim kimi sevməmişəm.

O, gündəlik ruzisinə çevrilən adətəkdə olduğu yalana keçdi.

– Sən necə də yaxşısan.

– Qancıq, – o dedi, – Qancığın əlləri səxavətli olur. Bu, poeziyadır. Mən indi büsbütün şəriyyətlə doluyam. Zir-zibillə və şəriyyətlə. Zibil şəriyyətlə.

– Yum ağzını, Harri. Axı sən niyə cinlənirsən?

– Mən heç nə saxlamayacam, – o dedi, – Mən istəmirəm özümün sonra nəso qalsın.

Şər qarşında o da yuxudan ayıldı.

Günəş tapolərin arxasına çəkildiyindən bütün dəroyə kölgə çökmüşdü. Balaca quzular indi çadırların lap böyründə otlayırdılar; o, heyvanların gətirdikə kolluqdan necə aralandıqlarına, tez-tez ota baş vurub quyruqlarını yelləmələrinə baxırdı. Torpağın üstünə qonan quşlar daha keşik çəkmirdilər, indi onlar ağacın dövrəsinə yığışmışdılar, saylan da xeyli artmışdı.

– Məmsaib ova getdi, – çarpayının yanında oturmuş gədə dilləndi. – Bvanaya bir şey lazımdır?

– Yox.

Qadın nahar üçün nəso ovlamağa getmişdi, özü də onun heyvanlara necə həvaslə tamaşa elədiyini bildiyindən gözəndirəq bir yer seçmişdi ki, dərənin çarpayıdan görükən bucağını səksəndirib monzərəni pozmasın. Fikirlişdi ki, qadın heç nəyi unutmayıb; bildiyi, oxuduğu, hətta eşitdiyi şeylərin hamısını yadındadır.

Henri Kinqin "Kilimancaro qarları" filmindən (1952) kadr

Bu böyüm qadın günahıdır ki, zavallının yanına o, tam tükənmiş vəziyyətdə gəlib çıxmışdı? Qadın haradan biləydi ki, ona deyilən sözlərin arxasında heç nə dayanmır və son o sözləri elə-bela, öz arxayınlığın üçün, bir də adətərdə olduğundan söyləyirsen. Söylədiyi sözlərə hansısa mənə verməkdən vəz keçəndə isə qadınlar arasında onun yalanları doğrularından daha yaxşı qarşılanmağa başlanmışdı.

Pis olan orası deyildi ki, o, yalan danışdı, yox, pis orasıydı ki, həqiqətin yerində boşluq qalmışdı. O öz ömrünü sürmüşdü; bu ömür çoxdan başa çatmışdı, o isə hələ də yaşamaqda, amma indi başqa adamlar arasında yaşamaqdaydı. İndi pul da kalandı və o, tanidigi yerlərin ən yaxşısını seçirdi, təzə yerlərdə də olurdu.

Əsas o idi ki, düşünməyəsən və belə də işlər daha yaxşı gedirdi. Təbiət sənə sağlam ruh verib, ona görə də sənün üzgünlüyün onların əksəriyyətində olan üzgünlükdən deyildi və sən də özünü aldardırın ki, guya əvvəllər məşğul olduğun iş heç vecinə də gəlmir, indi artıq çəkmək gücündə olmadığın həmin işə heç tüpürmək də istəmirsən. Özünə isə deyirdin ki, haçansa bu adamlar haqqında yazacaqsan; və zəngin insanlardan mütləq yazacaqsan; deyirdin ki, sən onların tyafasından deyilsən – sən bu düşərgədə bir cussansın; deyirdin ki, bu düşərgədə çıxacaq və onun barəsində yazacaqsan, özü də bu nə haqda yazdığını bilən bir insan tərəfindən həyatda ilk dəfə yazılmış bir yazı olasıdır. Di gəl ki, həmin işdən yapışmağa özünü heç cür məcbur edə bilmədi, çünki özündən iyrona-iyrona yasağdı, tam rahatlıq və eys-ışrat içində keçirdiyi günlərin hər biri onun yazmaq sənəsinə kütəşdirir, işləmək meylini zəiflədir; axırda da yazmağın daşını biryolluq atdı.

Tanışlıq etdiyi, cürülaşdı adamlara onun işləməməsi sərif edirdi. Bir vaxtlar Afrikada o öz həyatının ən gözəl illərini keçirmişdi və indi təzədən bu yerlərə təsrif gətirmişdi ki, hər şeyi yenidən başlasın. Səyahət zamanı çalışdırırlar ki, mümkün qədər az komfortdan istifadə etsinlər; mərhumiyyətə dözmək lazım gəlmirdi, amma tam əmin-amanlıq da yox idi və fikirləşirdi ki, yenidən formaya düşəcək; bədənindəki artıq çəkiddən xilas olmaq üçün dağlara çəkilib gecə-gündüz məşq edən boksçular sayığı, o da bu yolla öz piyini əridə bilər.

Bura qadının ürəyincə idi, belə həyatı sevdiyini deyirdi; təzə adamlarla ünsiyyətə, hər cür oyləncələrə həvəslə can atan bu qadın qəlbi ehtizaza gətirən, vaxtaşırı şərait dəyişikliyinə səbəb olan hər şeydən xoşlanırdı, o da özünə təskinlik verirdi ki, işləmək həvəsi daxilində yenidən güclənəcək. İndi, əgər bu, sən idisən, – özü isə bunun son olduğunu bilirdi, – onda quyruğu tapdığını ilan kimi yerində qıvnlımağa, acığından özünü sancmağa dəyərdimi? Bu qadının heç bir şeydə günahı yoxdu. O olmasaydı, yerində bir ayırı olacaqdı. Əgər bütün ömür yalan içində keçibsə, elə yalan içində də ölmək lazımdır.

O, tərəpən arxasında açılan atəşin səsinə eşitdi.

Onun istedadını möhv etmiş bu qadının sərrast atıcılığı vardı – səxavətli əlləri olan bu qayğıkəç qancıq, bu məchirban qəyyum hədəfi düz nişan alırdı. Cəfəngiyat. Öz istedadını o özü möhv etmişdi, hər şeyi qadının üstünə yıxmaq indi nəyə lazımdı?! Qadının günahı yalnız onda idi ki, onun həyatı üçün şərait

yaratmışdı. O öz talantını bərişiq üçün heç bir ümid yeri qoymadan və özünə, öz əqidəsinə xəyanət etməklə möhv etmişdi; bütün hissiyyatını korşaldan sərxoşluqla, tənbellik və avaralılıqla, nazpərvərdlik və snobizmlə, şöhrətpərəstlik və təkabüurlə, hər cür həqiqət və hər cür yalanlarla onun axırına çıxmışdı.

Bəs talantı barədə nə demək olardı? Olmağın, talantı, əlbəttə ki, vardı, bunu danmaq olmaz, intəhası, işlətmək əvəzinə o, həmin istedadla alver etmişdi. Heç vaxt belə olmamışdı: bax mən bunu, bunu və bunu eləməmişəm; həmişə belə olmuşdu: bax mən bunu, bunu və bunu edə bilirdim. Və yaşıyışçın gərəklə olan vəsaiti o, yazmaqla yox, başqa üsullarla əldə etməyə üstünlük vermirdi. Axı bu, heç də elə-bela deyildi ki, – düzdürmü? – aşıq olduğu hər yeni qadın əvvəlkindən varlı çıxırdı. Lakin vurğunluq ötüb keçəndə və o, əvvəlkiyənin hamısından daha zəngin çıxmış, pulunu balta kəsməyən bu qadınla (haçansa əri də, uşaqları da, ona rast gələndən lap oynasları da olan, intəhası, onların heç birində istədiyini tapmayan, onu isə bir yazıçı, bir kişi, bir yoldaş və qiymətli mülkiyyət kimi sevir-əzizləyən bu qadınla) olduğu tək yalnız yalana üz tutanda, – burası qəribə deyildimi ki, əslə sevmədən, sevgini yalana dəyişməklə o, pullarının əvəzində həmin qadına həqiqətin sevdiiyi digər qadınlarla verdiyindən daha çox şey verə bilirdi?

Düzdür, biz hamımız öz işlərimizin üçün yaranmış o bürüdü. Sənün istedadın gündəlik bir parça çörəyini necə qazanmağında üzə çıxır. O da bu və ya digər şəkildə öz qıvvəsini satmaqla məşğul idi, hissiyatı olmadıqda isə aldığın pulun əvəzində yüksək keyfiyyətli mal verirsən. Bu həqiqətə o, qəti əmin olmuşdu, ancaq daha gec idi, indi artıq bu barədə də heç vaxt yazmıyacaqdı. Hə, elədir, yazmıyacaqdı, amma yazılmasına dəyərdi.

Budur, qadın tərəpən arxasından çıxdı, indi də dərədən keçib üzübəri, qadırlara tərəf gəlir. Öynüdə brici var, olımdə də tüfəng; ardınca dabanbasdı yeriyən gədələr də ağaca taxdıqları quzunu götürürlər.

Fikirləşdi ki, qadın hələ cazibədarlığını itirməyib, bədəni də sazdır. Sevgi-nəvaziş sandan əsl istedad yiyəsidir, belə işdəklərdən yaxşı baş çıxarır; deməzəni ki, gözəllər gözəldir, amma sifəti acəb həşəba gəlirdi, özü də hədsiz dərəcədə çox oxumuşdu; at sürməyin, ov etməyin ölüsiydü və əlbəttə ki, hədsiz çox içirdi. Əri olımdə indikindən qat-qat cavandı, ərini itirəndən sonra özünü büsbütün uşaqlarına, at vələsinə, kitablara, bir də şərəbə həsr etmişdi. Düzdür, bu, uzun sürməmişdi, neyçün ki, artıq yetkinləşmiş övladlarına onun qayğısı gərəklə deyildi, əlavə qayğı onları yalnız yorurdu. O da ağsamlar həvəslə mütaliyəyə girişir, sadəli viski də olımdə düşmüşdü; naharqabağı oxuya-oxuya o qədər içərdi ki, nahar vaxtı artıq xumarlığı aşkar bilinirdi, masanın altına digürlətdiyi içilmis bir şüşə şərab iş kifayət idi ki, yuxululasın.

Bütün bunlar qadının oynaslara qədərki həyat tərzi idi; aşılanı peyda olanda içkini bir qədər azaltdı, çünki indi yuxu şərabəsiz də gəlirdi. İntəhası, aşılanı həyatı cəxənci keçirdi; o, heç zaman danxmadığı bir adamla ər-əravad olmuşdu, bunlarla isə danxırdı.

Oğlu hava qəzasında həlak olandan sonra qadın məşuqlarla əlaqələri biryolluq kəsdi, amma viski ağrını azaltmadığından hansısa başqa bir həyata başlamaq lazım gəlirdi. Öz tənhalığının dahşətini qadın qəfildən dərk etdi və

bundan bərk qorxuya düşdü. Amma ona elə birisi lazım idi ki, həmin adama hörmət edə bilsin.

Hər şey çox sadə şəkildə başlandı – qadın onun kitablarını xoşlayır, həyat tərzinə qibtə edirdi. Qadına elə gəlirdi ki, o, məhz ürəyinə yatan işi görür, məhz görmək istədiyi işlə məşğuldur. Ona ziyələnmək niyyətilə aldığı addımlar axırda qadının ürəkdan vurulmasıyla sonlandı. – bütün bunlar qadının öncədən qurmağa hazırlaşdığı həyatın mütonasib şəkildə əks silsiləsi oldu, o isə öz əvvəlki həyatının artıqlarını satırdı.

Hə, satırdı ki, əvəzində təminatlı mövcudluq, əmin-amanlıq əldə etsin, – bunu danmaq olmaz, – bir də nə alsın? Kim bilir? Qadın ona nə desən almağa, hər bir arzusunu yerinə yetirməyə canla-başla hazırdı; buna onun şəbhəsi yoxdu. Ustəlik, bir qadın kimi də qiymət seyi idi. Yolunu məhz beləsiylə davam etdirməyin əsla əleyhinə deyildi; başqasıyla yox, məhz bu qadınla getməyə o, ikiillik rəziydi, çünki bu qadın daha varlıydı, çünki bu qadın daha canayatan idi, özü də məhəbbət məsələlərindən yaxşı baş çıxarırdı və heç zaman dava-dalaş salıb höqqə çıxarmırdı. İndi isə qadının yenidən qurduğu həyat sona yetməək üzrə idi, çünki iki həftə öncə o, başlarını dik tutaraq düz qabağa baxan, qulaqlarını şəklləyib qaçmağa hər an hazır dayanan, iri burun pərələri havadan iy çəkən və azacıq xışıltıya bəndmiş kimi dərhal kolluğa təpələri antilop sürüsünün şəklini çəkməkdən ötrü cəngəlliyə girdikləri vaxt tikanın cızıb qanatdığı dizinə yod sürtüb yandırmamışdı. Və antilop sürüsü ona fotoaparətin düyməsini sıq-qıldatmağa imkan vermədən qaçıb dağılıbmışdı.

Budur, qadın gəlib yetişdi.

O, balışın üzərindən başını qadının gəldiyi səmtə döndərüb:

– Hello! – dedi.

– Mən quzu ovladım, – qadın bildirdi. – İndi sənə yaxşı bir bulıyon hazırlayanq, tapşırıcam ki, süd tozunda kartof püresi də bişirsinlər. Özüni necə hiss edirsən?

– Xeyli yaxşı.

– Bu, başqa məsələ! Bilirsen, elə mən də belə fikirləşmişdim, bildirdim ki, yaxşılaşacaqsan. Mən gedəndə sən yatmışdın.

– Yaxşı yatdım. Uzağa getmişdin?

– Yox, dərənin o üzünə keçmişdim. Bilirsen onu nə qışəng vurdum!

– Hə, sən qiyamət atırsan.

– Ovdan xoşum gəlir. Afrikadan da xoşum gəldi. Düz sözümdür. Əgər sən sağalsan, belə hesab edəcəm ki, bu, mənim həyatımdakı səyahətlərdən ən maraqlısı idi. Kaş biləydin ki, səninlə bərabər ov etməyi mən necə xoşlayıram! Afrika mənim xoşuma gəldi.

– Mən də Afrikanı xoşlayıram.

– Kaş biləydin sənə yaxşılaşmağın nə antiqə oldu. Sənəin səhərkə ovqatda olmağına mən, sadəcə, dözə bilmirəm. Söz ver ki, bir də mənimlə o tarzda danışmayacaqsan, yaxşımı? Söz verirsən?

– Yaxşı. Eləmərim, – o dedi. – Nə dediyim heç yadımda deyil.

– Niyə məni incidirsen? Lazım deyil. Yaşlı qadınam, sənə sevmə, sənəin bütün istəklərini yerinə yetirən yaşlı qadın. Məni, onsuz da, çox incidiblər. Sən məni incitməyəcəksən, eləmi?

– Sənəi məmnuniyyətlə yataqda incidirdim.

– Bax, bu, başqa məsələ. Biz elə bundan ötrü yaranmışıq. Sabah təyyarə gələcək.

– Hardan bilirsen?

– Əminəm ki, gələcək. Mütləq gələcək. Gədələr tüstüli ocaq çatmaqçün çırpı yığblar, ot-ələf hazırlayıblar. Mən bu gün də gedib ora baxdım. Təyyarənin rahat enməsi üçün orda kefin istəyən qədər yer var, biz hər üzə bir tonqal yandıranq.

– Sən niyə elə fikirləşirsən ki, təyyarə sabah gələcək?

– Gələn vaxtdır, əminəm ki, gələcək. Şəhərdə sənəin ayağını sağaldılar, bax onda bir-birimizi biz necə lazımdırsa, incidərik. Daha məni bugünkü atmacalarınla incitdiyini kimi yox.

– Bəlkə içək? Gün də batıb.

– Amma sən içməssən yaxşı olar.

– Yox, içəcəm.

– Onda bir yerdə içək. Molo, – qadın çığırdı, – bizə sodalı viski gətir.

– Sən hündürdəbanların geyin, yoxsa mığmığalar hücum çəkəcəkdir.

– Əvvəl gərək yuyunum...

Qaranlıq çökənə qədər içidilər, hava tamam qaranlıqlaşanda, tüfəng atmaq artıq mümkün olmayanda dərədən bir gərəşən qaçıb təpənin dalında gizləndi.

– Bu murdar hər axşam buralarda sülənr, – o dedi. – İki həftədir dalbadal hər axşam.

– Gecələr ulayan həmin kaftardır. Nə qədər istəyir, qoy ulasın, mənə mançəliyi yoxdur. Amma onlar yaman iyərəc olurlar.

İndi, qadınla bərabər içərkən və ağı çəkilib gedəndən sonra, – amma eyni vəziyyətdə uzanmaq heç əlverişli deyildi, gədələr də tonqalı qalamışdılar və ocağın şöləsi qadının divarlarında oynayırdı, – o, xoş bir əsarətə çevrilən əvvəlki həyatla barışığın yenidən qayıtdığını hiss edirdi. Qadın ona qarşı çox şəfqətliydi. O isə sort idi və bu səhər qadına qarşı əməlli-başlı haqsızlıq etmişdi. Qadın yaxşı qadın idi, qiyamət qadın idi və elə həmin andaca o, qəfildən anladı ki, ölüür.

Bu, yağışın, yaxud küləyin təması kimi yox, boşluğun içini biqafıl doluran üfünətin başgicəlləndirici havası tək ildırım sürəti ilə şığıyib gəldi və ən qəribəsi o idi ki, gərəşən bu boşluğun qırağı ilə xəlvəti sivişib keçdi.

– Sənə noldu, Harri?

– Heç, – o dedi. – Sən yerini dəyiş. Elə otur ki, külək sən oturan tərəfdən vursun.

– Molo sənəin sarğıını dəyişib?

– Hə. Mən ora borat turşusundan islatma dərman qoydum.

– Özüni necə hiss edirsən?

– Bir az zəiflik var.

– Mən gedim yuyunum, – həqin dedi. – Çox yubanmaram, bir yerdə şam
edərik, sonra da çarpayımı içəri apararaq.

“Deməli, – öz-özünə dedi, – mübahisəyə son qoymaqla biz yaxşı iş
gördük”.

Henri Kinçin “Kilimançaro qarları” filmindən (1952) kadr

Bu qadınla heç zaman məxsusi olaraq öcəşməzdə, sevdiiyi o biri qadınlarla
isə yaman tez-tez çəkişir, o qəddər həqəslərdə ki, axırda umu-kübünün pası
onları bir-birinə bənd edən hər şeyi çürüdübdən çıxarardı. O, hədsiz dərəcə
də bərk sevirdi, hədsiz dərəcədə çox şey tələb edirdi və axırda da heç nəzər
qaldı.

O vaxt, səfər öncəsi Parisdəki mübahisədən sonra Konstantinopolda necə
təkləyəndə olduğu yada saldı. Həmin günün həminəni avaraçıqlıq etmişdi,
amma pozğunluqdan başı ayılından tənəhləyi nəinki ötüşdü, əksinə, daha da kəs-
kinləşdi, o da oturub onu atmış həmin o birinci qadına məktub yazdı; yazdı ki,
bas bunu... öz içində öldürmək ona miyyəssar olmayıb; yazdı ki, bir dəfə qadın
Reğencinin böyründən ötüb keçməsi gözüna görükdü və bu vaxt az qalib ürəyi
dayana; yazdı ki, onu andıran həmin qadın arxasınca bulvar uzunu düşüb
gedərkən bərk qorxurmuş ki, birdən o olmaz və qadını görərkən duyduğu qəfil
hissə itirə bilər; yazdı ki, yatdığı bütün qadınlar yalnız ona olan yanğısını artırıb
və indi, qəti əmin olanda ki, bu sevgi azarından sağalmadı qeyri-mümkündür,
daha qadının nə elədiyinin heç bir əhəmiyyəti qalmır. Bu məktubu o, klubda
yazmışdı, tamamilə ayıq başla yazmışdı və yazandan sonra Nyu-Yorka yola
salmışdı, qadından da xəbər almışdı ki, cavabı Parisdəki redaksiyaya göndər-
sin. Bu, tam təhlükəsiz görünürdü. Və elə həmin axşam qadın həsrətindən
qovrulma-qovrulma daxilindəki boşluğu doldurmaq xatirinə Təksim yaxınlığında

girinə birinci keçəni bəşirib şama dəvət elədi. Sonra rəqs etməyə durdu; gör-
dü qadın çox pis oynayıb, o da birtəhər yaxasını onun alından qurtarıb, bir
erməni ləçərinə girişdi; gözəlçə rəqs edə-ədə qarnını ona elə sürüstürdü ki,
az qala hərərət qalxırdı. Bu gözəlçəni bir ingilis topçusundan qopartmışdı, top-
çu da onu küçəyə çağırdı və onlar daş yolda, qaralıqda tutaşdılar. Qolunu qo-
laylayıb topçunun orduna dalbadal iki yumruq tutuzdurdu, amma topçu yixil-
məyində anladı ki, döyüş çox ciddi olacaq. Rəqib onu əvvəl sinəsindən, sonra
gözünün altından vurdu, o da sol əlini yenə uzaqdan hərhləyib bu dəfə topçunun
böyründən ilişirdi. Onda topçu dartıb onun pencəyinin qolunu qopartdı, o da
onun qulağının dibinə ikisini çəkib, sonra özündən itələyib araladı və bir zərbə
də sağdan ilişirdi. Topçu ləngər vurub yera sarıldı, yuxılanda başı daşa daydı,
o isə tez-tələsik qadını da götürüb aradan çıxdı, çünki hərbi patrulun ora yaxın-
laşdığı görmüşdü. Təksi tutub Bosfor boyunca Rumeli-Hasara getdilər, sonra
dövrə vurub gəcənin təmiz havasında geri qayıtdılar və yatağa uzandılar; qadın
elə paltarla görünüyünün eyni idi – vaxtı ötmüşün birisiydi, amma dərisi qızıl-
gül ləçəyi tək hamardı; qarnı adama yapışır, döşləri də acəb iriydi. Hərri gə-
dəndə hələ yatmışdı; üzü üzər görmüş bir ləçər olduğu sübh işığında lap aydın
bilinirdi. Ordan çıxan kimi birbaşa Pera-Palasa gəldi – gözünün altı qaralmış
haldə, bir qolu cirilib çıxmış pencəyi də qolunun üstündə.

Elə həmin axşam Anadoluya gətdi, o biri gün isə qatar sonradan tiryək
düzdənilən xaşxaş əkilmiş çöllərdən ötüb keçirdi; həmin günün axırında necə qə-
ribə hallar keçirdiyini, cəbhənin düz önündən keçən yolun axırıncı hissəsi ara-
sındakı məsafənin necə əladəci olduğunu o indi çox yaxşı xatırladı; cəbhəyə
lap yenicə gəlmiş və xalis qanmaz olan yunan zabitlərinin iştirakı ilə həmin yer-
də hücum keçmişdilər – artilyeriya özlərininkinə atəş açırdı, ingilis hərbi mü-
şahidəçisi də bu mənzərəyə baxıb uşağ kimi ağlayırdı.

Həmin gün ilk dəfəydi ki, öldürülmüş əsgərləri görmüşdü – əsgərlərin ay-
nında ağı bələt yubkalrı, ayaqlarında qotazlı corabları yuxarı qatlanmış ağı
ayaqqabular vardı. Hə, türklər lay divar kimi gəlirdi və o, yubkalı əsgərlərin
necə qaçdıqlarını görürdü, zabitlər isə əvvəl onları atəşə tutub, sonra özləri də
dabanlarına tüpürdülər; elə o özü də ingilis hərbi müşahidəçisinin dalınca gə-
türüldü, elə bərk qaçdı ki, sinəsi sancmağa başladı, ağzında isə mis tamı vardı
və onlar hamısı qaçıb qayanın dalına dürtüldülər, türklər isə elə hey gəlir,
gəlirdilər.

Sonradan gözü elə şeylər gördü ki, bunu heç xəyalında belə təsəvvür edə
bilməzdi; amma sonra bundan da bərtərlərini gördü. Elə ona görəydi ki, Parisə
qayıdanda bütün bunların bərasində o nə dənişmə, nə də dənişilənlərə qulaq asa
bilirdi. Və Parisdə bir kafenin böyründən ötüb keçərkən həmin o amerikan şai-
rini masa arxasında oturmuş gördü; qabağında bir yığın boşqab vardı, mənasız
sifəti də kartof kimi lət idi; şair təkgöz əynək taxan və dəim başağrısından şikə-
yətlənən Tristana Tsara adlı həminəsinə rumnla dadasitlərdən dənişirdi; sonra o,
təzədən səvməyə başladığı arvadı ilə öz mənzilində olmasını xatırladı; arala-
rında sanki heç yerli-dibli mübahisə olmamışdı, dəva-dələş olmamışdı, umu-
küsü olmamışdı, geri qayıtdığına görə şad-xürrəm idi; poçtu da redaksiyadan

evə göndəridilər. Və bir dəfə səhər yeməyi zamanı o vaxt yazdığı məktuba cavab gətirdilər: xətti tanyanda buz kimi soyudu, tez də onu başqa zərfin içinə soxmaq istədi. Amma arvadı soruşdu ki, "Məktub kimdəndir, əzizim?" – və bunlarla aralarında yenincə yaranmağa başlayan münasibətlərə son qoyuldu.

Onların hamisiylə birgə keçirdiyi xoş günləri, həm də arada olan mübahisələri xatırladı. Mübahisə üçün onlar həmişə an ağlağalmaz, ən gözəl daşıqaları seçməyin ustasıydılar. Görəsən, mübahisə etmək onunun ovqatının niyə məhz ən yaxşı vaxtında lazım gəlirdi? Bu barədə heç nə yazmadı ki, yazmadı, çünki əvvəl heç kimin xətrinə dəymək istəmədi, sonra isə fikirləşdi ki, yazmağa, onsuz da, çox şey var. Amma həmişə də fikirləşirdi ki, günlərin bir günü, axır ki, bu barədə yazacaq. O qədər işlər olmuşdu, yazılısa, o qədər mətləblər vardı ki, gəl görəsən. O, dünyanın necə dəyişdiyini müşahidə edirdi; təkcə hadisələri izləməklə kifayətlənmirdi, baxmayaraq ki, yetərincə çox hadisənin şahidi olmuşdu – həm hadisələrin, həm də insanların; yox, o, daha incə dəyişiklikləri sezir və insanların müxtəlif dövrlərdə özlərini necə ayrı cür aparmaları yaxşı yadında idi. Bütün bunların hamısını o özü yaşamışdı, hamısını öz gözüylə görmüşdü və bu barədə yazmağa borclu idi, amma indi daha yazmayacağı daqiqdir.

– Özüncü necə hiss edirsiniz?

Qadın artıq yuyunmuşdu və çadırdan bayıra çıxmaqda idi.

– Yaxşı.

– Bəlkə bir şey yeyərsən?

O, qadının arxasında əlində qatlama masa tutmuş Molonu və qab-qacaq gətirən o biri qədöni gördü.

– Mən yazmaq istəyirəm, – o dedi.

– Bir az bulyon iç ki, canın bərkisin.

– Mən bu gün olacağam. Canının bərkiməsi mənim nöyümə gərəkdir?!

– Harri, faciə düzəltmək lazım deyil, – qadın dedi.

– San boyam iybilmə qabiliyyətinə itirmissən? Ayağım yarıyanca çürüyüb.

Bulyonu neyirəm! Molo, mənə sodalı viski gətir.

– Bulyon iç, xahiş edirəm sənə – qadın novazişlə dilləndi.

– Yaxşı.

Bulyon qaynar idi; onu xeyli vaxt fincanın içində soyudub, sonra birməfəsə başına çəkdi, özü də çəçəyib eləmədi.

– Sən qiyamət qadınsan, – dedi, – mənə fikir vermə.

Qadın üzünü ona tərəf çevirdi – bu sifət "Şəhər və villa"nın səhifələrində əks olunmuş tanış və sevimli sifət idi, fərq orasındaydı ki, bir az xumarlıqdan, bir az sevgi əyləncələrindən xarab olub bir balaca korlanmışdı; ancaq "Şəhər və villa" no bu gözəl döşləri, nə bu möhkəm ombaları, nə bu mehriban əlləri heç vaxt göstərmirdi və qadının bunca tanış, bunca xoş təbössümüno tamaşa ələyənçə ölümün yaxında olduğunu o, yenidən hiss etdi. Bu dəfə qasırğa yox idi. Xəffif meh vardı, şam işığını gah titrədir ayon, gah da düppözü saxlayan xəffif meh.

– Bir azdan tapşırırsan toru götürünlər, qoy onu çarpayından çəkiş ağaca bağlansınlar, tonqalı da qalasinlər. Mən gecəni çadırda keçirmək istəmirəm. Əziyyət çəkməyə dəyməz. Aydınlıq gecədir. Yağış yağmayacaq.

Hə, demək belə ölürlərmiş – güclü seziqlən boğuc pıçıtı içində. Amma neyənək, ən azından mübahisələrlə nöqtə qoyular. Bunu vaxt edə bilər. O öz üzərində sınaqdan keçirməsi heç vaxt lazım gəlməyən həmin o yeganə şeyi korlayın deyil. Yox, yəqin ki, korlayar. Axı sən hər şeyi korlayırsan. Amma bəlkə də heç korlamadı.

– Sən stenoqrafik üsulla yazmağı bacarırsan?

– Yox, bacarmıram, – qadın dedi.

– Eybi yox, elə də vacib deyil.

Əlbəttə, vaxt daha kifayət etməzdi, amma bütün bunlar bir-biri ilə ələ bitişikliki, o qədər iç-içə idi ki, hamısını bir abzasə sığışdırmaq mümkün kimi görünürdü, tək istək olsun.

Gölün yaxınındakı dağın üstündə çatlari əhənglə ağardılmış tirdən düzəlmə bir ev vardı. Qapının ağzındakı şüvülün üzərində həmin masa arxasına çəgürən çən asılmışdı. Evin arxası tarla idi, tarla qurtaran yerdən isə meşə başlanırdı. Evdən körpüyə qədər uzanıb gedən xiyabanda gümüşü qovaqlar sıralanmışdı, lap uc tərəfdə də qovaq ağacları ucalırdı. Meşənin kənarı boyunca dağa yol qalırdı, o da həmin yolun qırağında böyürkən yığardı. Sonra tirdən düzəlmə ev alışıb yandı; soba üzərindəki maral ayaqlarından asılmış bütün tüfənglər də, qundaqsız lülələr də, sandıqlı qutular da qurğuşun kimi ərmiş sabun tıyanlarının tortasına çıxan kül topasına çevrildi. Onda sən bəbaddən soruşdun ki, bu lülələri oynatmaq üçün götürmək olarmı və bəbən də sənə "yox" dedi. Çünki bu tüfənglər hələ də orunkuydu və yenilərini heç almadı da; o vaxtdan daha heç on da eləmədi. Evi elə orda, həmin yerdəca yenidən tikib ağardırdı, amma bu dəfə onu nazik taxtalarından tikmişdilər. Xiyabandan baxanda yəna qovaaqlar, onların arxasından da göl görünsürdü; amma evdə daha heç vaxt tüfəng olmaıdı. Bir vaxtlar tirdən düzəlmə evdə maral ayaqlarından asılmış tüfənglərin lülələri isə eləcə kül topasının içində qaldı və onlara heç kas toxunmadı.

Müharibədən sonra biz Şvarsvaldada alabalıq bəslənən çayı icarəyə götürürdük. Çaya iki yolla getmək olardı. Birinci yol ağ yolu haşiyələmiş kəlgəli ağaclar altındakı dərədən, – eniş Triberqədən başlanırdı, – sonra isə içərisində şvarsvaldlılara məxsus hündür evlər tikilmiş balaca fərmaların böyürü ilə dağa qalxan çığırdan keçirdi və yolun çayla birləşdiyini yerəncə gedib çıxırdı. Biz də elə bu yerdən dəyənib tilovla balıq tuturduq. İkinci yol birbaşa meşənin kənarına apararı daha dik yol idi, sonra şam meşəliyi ilə dağdan aşib getmək lazım gəlirdi; çəmənlüyə çıxırsan və çəmənləklə ta körpiyəcən üzünəşağı gədirərsən. Çay boyunca tozağacları ucalırdı, çay özü isə kiçik, dar, şəffaf idi və çox iti axırdı; körfəz olan yerdə axın tozağaclarının kökünü yuyurdu. Triberqdəki otelin sahibinə uğurlu mövsüm qismət olmuşdu. Orada hər şey yaxşı idi və biz otel sahəli ilə dərhal dil tapıb dostlaşmışdıq. Amma növbəti il inflyasiya başlandı, otel sa-

həmin bütün ötənlik ehtiyatı həтта otelin açılışı üçün lazım olan ərzağın alınmasına belə çatmadı və o da götürüb özünü asdı.

Bunu stenografik üsulla qələmə almaq mümkündür, amma bas gəlsənlərin öz güllərini birbaşa küçədə rənglədiyi və boyanın avtobus dayanacağındakı səkiyə töküldüyü Kontreskarp meydanı necə olsun; çaxır içib üzüm sıxmaqdan başı heç vaxt açılmayan məst qocalar və qarular, soyuqdan burunlarının suyu axan uşaqlar necə olsun; çirkli tərini iyini, dilançılığı, sərxoşluğu və o vaxtlar "Bal Musette"nin üstündə maskunlaşmış fahişələr barədə olanları necə dikte edərsən? Hələ öz hücrəsində respublika qvardiyasının əsgəri qəbul edən konsyerjka, – əsgərin sultanın rəsmi haqq olunmuşu at yalından düzəlmə dəbilqəsi eləcə kətilin üstündə daşub qalmışdı. Hələ əri velosiped yürüşçüsü olan dəhlizin o başındakı kirayəçi qadın, onun o səhər süd dükənində "L.Auto" qəzetini açib kişisinin ilk qələbəsi – Paris-Tur yürüşündə üçüncü yeri tutması barədə xəbəri oxuyarkən nə təhər sevinməsi. Qadın pörmüşdü, qızarmışdı, gülmüşdü, ağla-mışdı, sonra da sarı idman qəzetini əlindən yerə qoymadan çapraq yuxarı, öz otağına qaçmışdı. "Bal Musette"ni saxlayan həmin qadının əri taksii sürücüsü idi və Harryə sübh tezdən aeroporta getmək lazım olanda qarpını döyüb onu yuxudan oyatmışdı və yola çıxmadan öncə onlar barın sink piştaxtası arxasında dayanıb adama bir stakan ağ şərbət içmişdilər. Ona da öz məhəlləsində yaşayan bütün qonşuları tanıyırdı, çünki bu, yoxsulluq idi; səfalət qarpının ağzını kəsirmişdi.

Meydanın ətrafında maskunlaşmış camaat iki təbəqəyə ayrılırdı: əyyaşlara və idmançılara. Əyyaşlar öz dilənçiliklərinin ağzını içki keflənməklə yumurdular; idmançılar öz dərdlərini təlimlərlə ovudurdular. Onlar kommunaların nəslindən idilər və siyasət həminin qanında-canıdaydı. Kommunadan sonra Versal qonşuları şəhəri zəbt edib həminin dərşini verərək onları atalarını, yaxınlarını, dostlarını kimlərin güllələdiyini, kimin əlində qabar olduğunu, kimin kepka qoyduğunu, ya da fəhlənin tanınmasını mümkün edən başqa bir fərqli cəhəti bu adamlar dürüst bildirilər.

Bax elə bu səfalətin içərisində, elə həmin bu məhəllədə – "Boucheurte Chevaline"yə çapəki dayanacaq çaxır dükənində – o özünün ilk satirlərini yazmış, sonradan bütün həyatına bəs edəcək bir şeyin təməlini qoymuşdu. Parisdə onun-tin bundan aziz heç nə yox idi – aşağı qatı qəhvəyi paneldən olan ağ suvaqlı evlər, dairəvi meydanı avtobusların yağıl boyalı uzun, nataraz gövdəsi, kağız güllərin bəhəvəyi rənginə boyanmış səkilər, çay tərəfə, Kardinal Lemuan küçəsinə apararı sət eniş, əks tərəfdə – dərşəq və ensiz Muftar küçəsinin özünəməxsus ələmi. Panteona qalxan kişiçə və bir də onun velosiped sürdüyü, şinlərin altında həmarlığını hiss etdiyi başqa bir kişiçə – Pol Verlenerin vəfat etdiyi, dar və hündür evləri, ucuz mehmanxanası olan həmin kişiçə rayonda yeganə asfaltlanmış kişiçə idi. Onların qaldığı mənzil ikiotaqlı mənzil və o, mehmanxananın üst mərtəbəsində ayı almış franka daha bir otaq kirələmişdi; elə həmin otaqda yazırdı və oradan Parisin bütün damları, bütün boruları, bütün təpələri görsənirdi.

Mənzilin pəncərələrindən kömürçü dükanı apayın görünürdü. Kömürçü çaxır da satırdı, amma onunku fərqli çaxır deyildi. "Boucherie Chevaline"nin giriş qapısının üstündə qızıl suyuna çəkilmiş at başı, onun qızıl-sarı-qırmızı tuşlu açıq vitrini və yaşıl boya ilə rənglənməmiş çaxır dükanı; onlar çaxır buradan alardılar, çox yaxşı çaxır idi, qiyməti də ucuz. Sonra qonşuların suvanmış divarları, pəncərələri gəlirdi. Bu həmin qonşulardı ki, axaşamlar həmsisə əyyaş küçədə səralənb qalanda, zərriyib ah-ufədəndə, bir sözlə, fransızların dediyi tipik ivressə¹ vəziyyətinə düşəndə, – baxmayaraq ki, belə şeyin mövcudluğuna heç kəsi inandıra bilməzsən, – pəncərəni açardılar və səsləri qulağına yağır elayardı.

– Həraddır bu polis? Lazım olmayanı quruyq kimi yanından əl çəkməz-lər. Get gör hansı konsyerjkanın yatdığındadır. Ajanı axtaran.

Nəhayət, kimsə pəncərədən bir vedrə suyu aşağı andərir və bununla da zərilti kəsilir.

– Bu nədir? Su. Lap düz elədilər. Bundan yaxşı nə fikirləşmək olar?

Və pəncərə çirpilib ötürülür.

Onun ev qulluqçusu Mari səkkiz saatlıq iş günündən bərk narazıdır:

– Kişi saat altıyacan işləyəndə evə dönərkən yolüstü içməyə macal tapsa da, az içir, pulu havayı yerə xərcləmir. Yox, əgər işdə saat beşəcan olursa, hə-ə, deməli, hər axaşm lül-ataşdır, pulun da heç sifəti görməzsən. İş gününün qısaltdımsından kim əziyyəti çəkir? Biz arvadlar.

– Yəni bulyon istəyirsən? – qadın soruşdu.

– Yox, sağ ol. Qiyamat bulyon idi.

– Bir az da iç.

– Yaxşısı budur, sodalı viski ver.

– İçki sənə ziyandır.

– Hə. İçki mənə ziyandır. Sözləri və musiqisi Koul Porterindir. Haçan ki, sənün üzün ehtirasdan ağarıb...

– Bilirsən ki, içəndə mənim xoşuma gəlirsən.

– Bəs necə?! Amma içki mənə ziyandır.

Fikirləşdi ki, qadın gedəndə kefi istəyən qədr içər. Kefi istəyən qədr yox, orada nə qalıbsa o qədr. Ah, o necə də yorulub. Dəhşət yorulub. Bir az mürgülmək lazımdır. Yerində sakitcə uzanmışdı və yan-yördə ölüm yox idi; deyəsən, yönünü başqa küçədən salmışdı. Dağ küçədə iki nəfər, sürüb gedir velosipedi, sürüb gedir; səs-səmsirsiz sürüb gedir.

Hə, Paris barədə o, heç zaman yazmadı. Hər halda özünə doğma olan Parisdən heç nə yazmadı. Bas o birilər necə, yoxsa onlar da yazılmamış qaldı?

Bəs ranço və şalfeyin gümtüşü saçları, suvarma kanallarında iti axan şaffaf su və qarayoncanın tünd yaşıl rəngi? Cığırılar dağa qalxırdı, inaklar isə bütün yur uzunu maral kimi ürkək olurdu. Payızda dağdan tövləyə qovarkən onların kövsəyini və tappılırsını eşidirsən, ləngərlə tərənəni narın ayaqları altından toq qalxır. Axaşamlar isə dağların arxasında uc uca zirvə apayın görünür və dəryə süzülən

ay işığında cığırta üzünəşən gedirsən. İndi onun yadına göz-gözü görməyən qaranlıqda inayın quyruğundan yapışub meşə ilə evlərinə necə qaçıtması düşdü, o yerlər haqqında yazmağa hazırlandığı bütün hekayələrini xatırladı.

Biri elə düdəmə müzdürüb yeniyetmə oğlan haqqındakı əhvalat; ha, o vaxt oğlanı rançoda təkbaşına qoyub getmişdilər və bərk-bərk tapşırırmışdılar ki, gədə heç kəsə ot-alaf vermasın. Qabaqlar onlarda işləyərkən özünü gicliyə qoymuş Forksdan olan o qoca sarsaq da yem dalınca rançoya gələndə gədə ona heç nə verməmişdi və qoca hədə-qorxu gəlmişdi ki, bas onun təzədən əzişdirəcək. Onda gədə mətbəxdən tüfəngi götürüb qocanı elə samanlıqadaca güllələmişdi və onlar bir həftədən sonra rançoya qaçıdanda qocanın donub qaxaca dönmüş meyiti pəyanın böyründə düşüb qalmışdı, iltər də macal tapıb ora-burasını gəirmişdilər. Yerlə qalanını isə sən ədyalə büküb kirşəyə qoydun, gədəni də macbur edib ki, sənə kömək eləsin; sonra da ayağınızda xizək, ikilikdə kirşəni sürüyə-sürüyə dartıb aparдыңız və sən gədəni hökumət orqanlarına təhvil verməkçün şəhərə gəlib çatanacan beləcə almış mil yol ölcüdüünüz. Oğlanın heç ağına da gəlməmişdi ki, onu həbs edəcəklər; qandığı bu idi ki, öz borcunu yerinə yetirib, sən də onun dostusan və bu hərəkətə görə hələ bəlkə mükafat da alacaq. Odur ki, casədi aparmağa canı-dildən kömək eləmişdi, – qoy hamı görsün ki, bu qoca məndür necə pis adamdır və öz gənin otunu necə çürpədirmaq istəyirdi. Və şərif qandalı qoluna taxanda yazıq gədə gözələrinə inanmadı. Sonra da ağıladı. Bax bu hekayəni yazmağı da həmişə sonraya saxlamışdı. O yerlər bərədə ağzından iyirmi hekayəlik materialı vardı, di gəl ki, oturub birəcəyini də yazmadı. Niyə axı, niyə?

- Get indi niyəsini onlara başa sal, – o dedi.
- Sən hansı “niyə”dən danışırsan, canım-gözüm?
- Heç.

Onu əldə etdiyi vaxtdan qadın içkini nisbətən azaltmışdı. Amma əgər ölməyib sağ qalası olsa, yenə bu qadımdan heç vaxt yazmayacaqdı, – burasını indi dəqiq bilirdi. Heç o birilərdən də yazan deyildi. Varlılar – darıxdırıcı məxluqlardı; yaman cansıxıcı olurlar. Onlar həddən çox içirlər, ya da kalan nörd oynayırlar. Həmişə də eyni cür darıxdırıcıdır. Skot Fisceraldı xatırladı; o zavallının zənginlərə bəslədiyi heyratəmiz prəstisi, ehtiramı yadına saldı. Onun hekayələrindən biri belə başlayırdı: “Varlılar bizlərə bənzəmir”. Və kimsə ona deyəndə ki: “Elədir, onların pulu bizimkindən çoxdur”, – Fisceraldı zarafatı ənkəromişdi. O, varlıları sirr dumanına bürünmüş xüsusi irq sayırdı və bunun belə olmədiyinə əmin olduqda bərk sarsılmışdı; elə sarsılmışdı ki, dünyada başqa heç bir şey onu bu cür sarsıda bilməzdi.

Həyatın zərbələri qarşısında duruş götürə bilməyib əyilənlərdən onun zəhləsi gedirdi. Özü isə belə şeylərə baş qoşmaya bilirdi, çünki hamısını ovcunun içi kimi görür, beş barmağı kimi tanıyırdı. Fikirilərdi ki, hər şeyin öhdəsindən gələ bilər, çünki onu heç nə sındıra bilməz; lazımdır ki, heç nəyə xüsusi əhəmiyyət verməyəsən, vəssalam.

Yaxşı. Bax indi o, ölümə heç bir əhəmiyyət vermir. Onun hər zaman qorxduğu yeganə şey – ağnlar olub. Əlbəttə, o, kişidir; əgər həddindən artıq uzaq

canını boğazına yığmasa, ağnıya dözə bilərdi, ancaq bu dəfə iztirablər, sadəcə, dözlüməz idi və o, təslim olmağa başladığını hiss edəndə ağrı səngimişdi.

Köhnədən olmuş bir hadisəni xatırladı: artilleriya zabiti Uilyamson gəcə vaxtı tikanlı məfil manəssini keçdiyi anda almanların gözətçi postundan atılan əl qumbarası onu yaralamışdı və o da səsinə başına atıb var gücüylə cığır, yalvarırdı ki, onu güllələsinlər. Gəmbül və ədəbət olsa da, Uilyamson çox cəsur adam idi və yaxşı zabit sayılırdı. Amma onda, gəcə vaxtı eləcə yaralı halda projektorun işığına düşmüşdü və bayıra tökülən içəliatə tikanlı məfildən sallanıb qalmışdı, onu məfildən çıxaran adam da bükən oğlanı diri-diri kəsməli olmuşdu. “Güllələ məni, Harri, inandıqlarının xatirinə, güllələ məni”. Bir dəfə söhbət ondan düşmüşdü ki, guya Tanrı həzrətləri insana yalnız çəka biləcəyi qədər yük göndərir və kimsə belə bir mülahizəni təsdiqləməyə çalışmışdı ki, guya bəlli bir anda ağrı insani öldürür. Ancaq o gəcə Uilyamsonun başma gənlər onun yadınaşa ömürlik həkk olundu. Ağrı Uilyamsonu öldürə bilmədi, o da özü üçün saxladığı morfi həblərinin hamısını ona verdi, di gəl, hətta bir elə həb də Uilyamsona dərhal təsir göstərmədi.

Ancaq indi onun özüylə baş verənlər əsla qorxulu deyildi və əgər bundan bətər olmayacağıdsə, onda narahatlığa döyməzdi. Əlbəttə, daha ürəkəcan bir kampaniyada olmaqdan da vaz keçməzdi. Və bir qədər də bu saat yanında görmək istədiyi adamlar bərəsində düşündü.

Fikirilərdi ki, yox, hər şeyi çox uzadanda və çox gec eləyəndə gözəlməyə döyməz ki, yanında kimsə qalacaq. Adamlar getdilər. Qəbul vaxtı başa çatdı və indi sən ev sahibəsi ilə tək qalmısan.

“Bütün başqa şeylər kimi, ölmək də məni tənqə götürüb”, – o düşündü və düşündüyünü ucadan dilə gətirdi.

- Tənqə götürüb.
- Səni nə tənqə götürüb, canım-gözüm?
- Uzun-uzadı elədiyin hər şey.

O, qadına baxdı; stulun söykənəcəyinə yaxıanan qadın tonqalla onun arasını kəsmişdi və alovun dilləri incə qırıqlı sifətini işıqlandırirdi. Gördü ki, qadının yuxusu gəlir. Gərəşən isə indi tonqaldan düşən işıq çevrəsinin lap yaxınlığında zingildəyirdi.

- Mən yazırdım, – o dedi. – Amma bu, çox yorucudur.
- Necə bilirsən, səncə, yuxulaya biləcəksən?
- Əlbəttə yuxulayacam. Bəs özüən niyə uzanmırsan?
- Səninlə oturmaq istəyirəm.
- Sən nəyə bir şey hiss eləmirsən?
- Yox. Sadəcə yuxum gəlir.
- Mənsə hiss edirəm, – Harri dedi; ölümin yenidən çarpayının böyründən keçdiyini o, lap elə indicə hiss etmişdi. – Bilirsən, bu vaxtəcan itirmədiyim yeganə bir şey qalıbsə, o da marağ hissidir.

– Sən heç nə itirməmiş, – qadın dedi. – Mənim indiyəcən tanıdığım adamlardan sən ən mükəmməlisən.

– Pərvərdigara, anlamağ üçün sən qadına necə az şey vermisin! Bu nadir belə? Sizin intuisiya adlandırdığımız şeydir?

O səbəbdən belə söylədi ki, həmin an ölüm yaxınlaşmış başını çarpayının ayağına qoymuşdu və həmiri ona dəyirdi.

– Onu çəpəz köllə kimi təsvir etmələrinə baxma; inanma ki, o cürdür. Ona qalsa, onu bir cüt vəlosipedli polismenə də bənzətmək olar, yaxud o, lap quş çıldırsa, ya kaftar kimi burmı sifətinə yapışmış şəkildə də ola bilər.

Ölüm bir az da yaxınlaşdı, amma indi o, boşluğun içində həmsiz yeri tutan nəşə biçimsiz bir şey idi.

– De ki çıxıb gətsin.

Ölüm çıxıb gətirdi, bir az da yaxınlaşdı.

– Səndən yaman pis iy gəlir ha, – o dedi. – İyvrən zibil.

Ölüm bir az da qabağa gəldi və indi o, daha ölümlə danışa bilmirdi; onun danışa bilmədiyini görəndə ölüm lap irəliləyirdi, o da cəhd elədi ki, ölümü səsizcə qovsun, amma sinəsindən basma-basma ölümlə elə hey yuxarı dırmaşırdı və dırmaşa-dırmaşa axırda çıxıb düz sinəsinin üstündə oturdu, özü də onu nə tərəpməyə qoydu, nə ağzını açıb danışmağa; həmin anda o, qadının səsinə eşitdi:

– Bvana yuxuladı. Çarpayını qaldırın, sonra da aparın içəri, amma cəhtiyatla.

O deyə bilmədi ki, ölümü qovsunlar; ölüm də bütün ağırlığını onun üstünə salıb nəfəs almasına imkan vermədi. Və gədələr çarpayını qaldıranda birdən hər şey keçib gətdi, sinəsinin üstündəki ağırlıq da qəfildən yoxa çıxdı.

Səhər açılmışdı, çoxdan, lap çoxdan açılmışdı və o, təyyarənin uçuşunu eşidirdi. Təyyarə əvvəl göy üzündə nöqtə kimi görünəndi, sonra geniş dövrə vurdu və gədələr dərhal onun pişiyinə cumdular, bir topa çırpının üstünə kərəsin əndərüb yandırdılar, üstündən də ot tökdülər; hamar meydançanın hər iki başında iri tonqal qalandı, səhər küləyi tonqalları tüstüsünü düşərgəyə tərəf qovub apardı; təyyarə havada bu dəfə yərə daha yaxın iki dövrə də vurub aşağı milləndi, sonra təzədən düzəlib rahat şəkildə meydançaya endi. Və budur, onun köhnə dostu Komton – əyində biçimsiz şalvar və tvid pencək, başında qəhvəyi rəngli fətr şlyapa – çadırlara tərəf yeridi.

– Nə olub sənə, dost? – Komton çatıb soruşdu.

– Ayağumdur, – o dedi. – Yemək yeyəcəksiz?

– Yox, sağ ol. Çay içərim. Mən Kəpənəklə gəlmişəm. Məmsaibi götürə bilməyəcəyəm. Tək birca nəfərə yer var. Sizin yük maşınınız artıq yoldadır.

Ellen Komtonu kənara çəkib onunla nəşə danışdı; bu söhbətdən sonra Komton bir az da hərəkətə gəldi.

– Biz indi hər şeyi yeriböyər edirik, mən məmsaibin ardınca qaçırdam. Hə, tələsmək lazımdır. Ola bilsin, Aruşda hələ benziçün də əməli olduq.

– Bəs çay?

– Çox da meylim çəkmir.

Gədələr çarpayını qaldırdılar, əvvəl yaşıl çadırların böyründən, sonra qaçalığın, otu yanib qurtardığından küləkdə tüstüsüz közərən dərəkəki tonqalları yanından ötüb balaca təyyarəyə yaxınlaşdılar. Onu içəri salmaq asan olmasa da, axırda güc-bala ilə yerləşdirə bildilər; yerləşəndən sonra Harri kürəyini dərəkə kresloya söykədi, ayağını isə qaldırıb qarşıdakı kresloya – Komtonun yerinə qoydular. Komton mühərriki işə salıb kabinəyə keçdi. Ellənə və gədələrə əl yellədi, mühərrikin səsi qualaqların öyrəşdiyi tanış uçuşlu çevrilən kimi təyyarə qaban ayaqlarının çuxurlarını adlayıb yerindəcə dövrə vurdu və tonqalları arasındakı meydançada yərə sən dəfə təkən verib havaya qalxdı.

Harri aşağıdakıların onların ardınca necə əl yelləməsinə gördü; tərponin yamınadakı çadırlar da, ağaclar da, kollar da indi yərə tən görünür, sağ gədikcə gənşirlər, qurumuş naxır bulacağına aparən heyvan ayaqlarının daldığı ciğirlər isə sap kimi uzanırdı; orada heç zaman görmədiyi bir nohur da vardı. Yuxarıdan baxanda yalnız girdə kürəkləri gözə çərpan zəbrilər və yepyekə köllələri nataraz ləkəyə oxşayan antiloplar zəncirvari şəkildə, cənən açılmaz barmalığa sayğı dərə boyunca səpələnib dağa dırmaşmış kimi görünürdülər. Təyyarənin kölgəsi onları haqlayanda səksənib hərəsi bir tərəfə sıradı; indi onlar lap xırdalaşmış gözəndən itirdilər, çaparaq qaçmaları da daha sezişmirdi və gən dərtə ta üfüqəcən sarımtıl-boz rəngə qalırdı. Düz gözəlinin qənsərində isə Komtonun tvid penceyi, fətr şlyapası vardı. Sonra onları antilopların ciğirlə yuxarı dırmaşdıqları dağətəyinin, az sonra yaşıl meşələrin və başdan-baş bəmbək pöhrəliyi ilə örtülmüş yamacın dərinihliyindən yüksəldən dağ silsiləsinin, sonra yənə də sanki dağın dərə-təpələri ilə birlikdə yonulub hamarlanmış keçilməz sıx meşələrin və nəhayət, hündür dağ aşırımının üzərindən uçdular. Aşırımı adlayandan sonra üzəaşağı gedirlər, yənə bürk içindəki bəndövşəyi-boz dərə görəndir, kəskin hava dalğasından təyyarə bərk çalxalanır, silsilənin və Komti geri qanrılıb baxır ki, görsün dostu uçuşu necə keçirir. Qarşıda isə yənə dağlar qaralır.

Və onda Aruşa istiqamət götürmək əvəzinə onlar sola buruldular, yəqin Komti yanacağıın bəs edəcəyini hesablamışdı; bu vaxt o, aşağı boyluñ haradan peyda olduğı bilinməyən ilk qar çovğununa bənzər çəhrayı təlib topasının yerdən bir az yuxarıda, havada uçuşduğunu gördü və bunun cənubdan qoşun çəkib gəldən çəyirtkə sürüsü olduğunu anladı. Sonra təyyarə yuxarı millənib, dəyəssən, göndəgənə tərəf istiqamət götürdü və qəfildən araya zülmət qararılıq çəkdi, – şələlə içindən keçirmiş kimi qaqqara buludların arasına, döhşətili leysana düşdülər, yağmurdan çıxanda isə Komti başını geri çevirib gülmüsdü. Əlini qabağa uzatdı və orada, irləlidə Harri göz önünə pərdə çəkərək bütün dünyanı görünməz edən, günəşin şofəqləri altında boyazlığı göz deşən ağlaşmış dərdədə parlaq, başı göylərə dirənmiş kvadratşəkilli nəhəng Kilimanqaro zirvəsini gördü. Və onda başa düşdü ki, bu yer onun üz tutub getdiyi həmin yerdir.

Elə məhz həmin anda gərəşən qararılıqda ulamağını kəsib adam səsinə, hönkürtüyə oxşayan nəşə qərībə səslər çıxarmağa başladı. Qadın bu səsləri eşidib yataqda narahət halda qurcalanmağa başladı, amma ayılmadı. Yuxuda o,

Lonq-Aylenddəki evlərini görürdü və guya həmin axşam qızının cəmiyyətə ilk çıxışının ərfəsi idi. Nəyə görəsə atası da buradaydı və ona bərk acıqlıydı. Sonra kaftar elə bərkdən uladı ki, qadın bu səsə yuxudan ayıldı və harada olduğunu dərhal anırdı bilmədiyindən əməlli-başlı qorxuya düşdü. Tez cib fənərini götürüb Harri yuxuda olarkən gətirib qoyduqları ikinci çarpayını işıqlandırdı və Harrini orada, mığmığalardan qorunmaqçün üstünə tor çəkilməmiş çarpayıda uzanmış gördü, amma nəyə görəsə o, bayıra çıxardığı ayağını çarpayıdan aşağı sallamışdı; sarğı açılıb düşdüyündən qadın ayağa baxmağa ürək eləmədi.

– Molo, – qadın çağırırdı. – Molo, Molo! – Sonra çıxırdı: – Harri, Harri! – Sonra lap bərkdən qışırırdı: – Harri! Harri, Allah xatirinə!

Cavab gəlmədi və qadın onun nəfəsini eşitmədi.

Çadının divarları arxasında gərəşən qadını yuxudan oyatdığı bayaqkı əcaib səsləri çıxarırdı, amma ürəyi bərk-bərk döyündüyündən qadın həmin səsləri eşitmirdi.

1936-cı il

Tərcümə edən: Mahir N. Qarayev